

Sociology & Cultural Research Review (SCRR)
 Available Online: <https://scrrjournal.com>
 Print ISSN: 3007-3103 Online ISSN: 3007-3111
 Platform & Workflow by: [Open Journal Systems](https://openjournal.org)

Women's Rights in Punjab (From the Perspective of Law)

Fakhra Razzaq

PhD Scholar (Punjabi)

Dr. Samina Batool

Associate Professor, Department of Punjabi Lahore College for Women University, Lahore

Abstract

The waseb of Punjab is full of diverse tradition and historical roots. Punjab was deeply influenced on women's life by their costum culture and traditional laws. Sometime these culture and traditional laws are badly influenced at women's life. In many tribes of Punjab where wani, sura suri, karokari, are traditional habits. These traditional habits are damaged women's life. Punjabi people give respect the women but some time they avoid to give fundamental rights to women like education, property rights, wedding rights etc. On the other side our Pakistani laws and our religion laws give all rights to women. In Punjab life of women varies significantly between rural and urban areas, though historical trends show a patriarchal society with women historically dependent on male family members. The government is actively working to improve women's lives through legislation law 2016. Protection of women against violence act, and policies focused on skill development, employment and socio-economic uplift.

Keywords: The waseb of Punjab, diverse tradition, historical roots, women's life, traditional laws. Sometime these culture and traditional laws, wani, sura suri, karokari.

وسیب بنیادی طور تے پنجابی اکھر ”وسبہ“ توں ماخوذ اے جہدا مطلب رہنا سہنا اے۔ جے کراسیں پنجاب دے وسیب دی گل کریئے تاں پنجاب دے وسیب وچ سوانیاں دے حقوق دی ریت روایت ڈھیر پرانی اے پر فیروں پنجاب دیاں سوانیاں نوں بنیادی حقوق دی کمی دا ہمیش سامنا رہندا اے۔ ایس کر کے اوہ گھرو کی مسئلے، غیر گھرو کی مسئلے، نفسیاتی مسئلے، آزادی رائے دے مسئلے، معاشی مسئلے اوہدی حیاتی دا حصہ رہندے نیں۔ پنجاب دے وسیب دی ریت روایت دے اعتبار نال سوانیاں دی حیاتی وچ گھرو کی مسئلیاں دی تعداد چوکی اے۔ ایس پاروں سوانی نوں بڑیاں اوکڑاں دا سامنا کرنا پیندا اے۔ جہناں وچ بے جوڑ ویاہ، وٹھ سٹھ تے دو بے مسئلے شامل نیں۔ ایس توں اڈ جائیداد وچ حصہ نہ دینا، پتر نوں دھمی اُتے ترجیح دینا، پسند دا ویاہ نہ کرن دینا وغیرہ شامل نیں۔ جد کہ دو بے پاسے آئین تے قانون زانیاں نوں اوہناں دے سارے حقوق فراہم کر دے نیں۔ پر لاعلمی پاروں زانیاں ہمیشہ اپنے حقوق توں محروم ای رہندیاں نیں۔ ساڈا دین اسلام وی زانی نوں اوہدے بنیادی حقوق دیندا اے۔ شرعی اعتبار نال اوہ اپنی پسند دا ویاہ وی کر سکتی اے، اوہدا جائیداد وچ حصہ وی ہوندا اے۔ ویاہ توں بعد اوہدے کول ازدواجی حیاتی دے حوالے نال وی سارے حقوق موجود ہوندے نیں۔ رب دے فرمان مطابق:

زانی دے تقدس دا مجروح کرنا نمائش تے دکھاوے دا عنصر اے۔ (1)

زنانی ایس دھرتی تے بوجھ نہیں اے سگوں اوہ تے مان تران دی حامل اے۔ جے کر پنجاب دی گل کرے تے تاں پنجاب دی زنانی بہادری تے وفاداری دی حامل اے۔ پر ایہدے برعکس اوہدے کولوں تعلیم تے شعور، قانونی تحفظ دا حق کھوہ لیا جاندا اے۔ پنجاب وچ سوانی داوڈا مسئلہ تحفظ ہوندا اے اوہ تحفظ جیہڑا بیو، خاوند تے پتر دے سکدا اے۔ بے گھر ہونیاں تے خاندان دی سیہان توں بغیر اوہدا جینا اوکھا ہو جاندا اے۔ تحفظ اک وڈا مسئلہ اے۔ ایس حوالے نال قانون وی بنے ہوئے نیں۔ جیویں کہ قانون دے آرڈر ریڈینس دے مطابق کسے وی زنانی نوں اوہدی مرضی توں بغیر بے دخل نہیں کیتا جاسکدا۔ جے کوئی وی زنانی جان دے خطرے پاروں گھر چھڈن تے مجبور ہووے یاں اوہدے خاندان دے افراد گھروں کڈھ دیون تے ایس صورت وچ عدالت خاندان نوں پابند کرے گی کہ زنانی نوں رہائش دا متبادل بندوبست کر کے دتا جاوے۔ جائیداد وچوں حصہ نہ دیون دے حوالے نال وی قانون چُپ نہیں اے۔ پنجاب دے وسیب دی ایہہ روایت رہی اے کہ زنانی رشتے بچاون دی خاطر کئی واری اپنا حق چھڈ دیندی اے۔ جیہڑا کہ بعد وچ سماجی تے گھریلو سطح تے کئی مسائل نوں جنم دیندا اے۔ ایس حوالے نال The Punjab Enforcement of Women Property Right Act 2021 دے مطابق:

”ایس قانون دے مطابق جنسی ہراسگی دے خلاف بنائے گئے قانون وانگوں جائیداد دے ایس قانون وچ جائیداد توں محروم ہوون والی زنانی ذاتی طور تے قانونی کارروائی کر سکدی اے۔“ (2)

جائیداد دے مسائل توں اڈ پنجاب وچ گھراں توں باہر وی زنانیاں نوں کئی مسائل درپیش ہوندے نیں۔ جیہدے وچ سب توں پہلاں تاں صنفی تشدد غیر جنسی تشدد ہراسگی دے مسائل شامل نیں۔ ایہناں مسئلیاں پاروں گھروں باہر کئی واری زنانیاں اعتماد دی کمی دا شکار ہو جاندیاں نیں۔ سماجی سطح تے وی اوہناں دے کردار نوں لے کے کئی سوال چکے جاندے نیں۔ ایس پاروں سوانیاں نفسیاتی مسائل نال دوچار ہو جاندیاں نیں تے اوہناں نوں ایہہ سارے مسائل گھر دے اندر وی پریشان کر دے نیں۔ قانون وچ ایس حوالے نال The Punjab Women Protection Authority Act 2017 آکھدا اے۔

زنانیاں لئی اوہناں دے کم کرن دی تھان تے گھروں باہر حفاظت دی جامع پلاننگ کیتی جاوے۔ وومن پروٹیکشن کمیٹیاں دا قیام کیتا جاوے۔ تاں کر کے تشدد توں متاثرہ زنانیاں دی بحالی ہو سکے۔ (3)

پنجاب دی ریت روایات وچ جاری بدترین صنفی تفریق سوانیاں دے طبعی مسائل دی سب توں وڈی وجہ اے۔ ساڈے گھراں وچ منڈیاں نوں بہتی اہمیت دتی جاندی اے۔ چنگا کھانا وی اوہناں لئی، چنگی تعلیم وی اوہناں لئی، ساریاں سہولتاں

وی اوہناں نوں میسر۔ جے کراوہ بیمار پے جان تے ہزاراں روپے اوہناں تے خرچ کر کے چنگے ڈاکٹراں کو لوں علاج کروایا جاندا اے۔ اگلی نسل دی ضامن ہوون دے باوجود سوانیاں دا گھٹ عمر وچ ویاہ کرن دارواج پنجاب دیاں روایتاں وچ شامل اے۔ پنجاب وسیب وچ سوانیاں دا سوہناروپ وکھالی دیندا اے جیہدے وچ اوہدے ظاہری حُسن دی تصویر من کھجیوں ڈھنگ نال پیش کیتی جاندی اے۔ جس پاروں پنجاب دی رہتل تے ایہدے وسیب نوں چار چن لگ جاندے نیں پر جے اوہی زنانی جیہدے حُسن دی اک انمول تے من کھجیوں تصویر پیش کیتی جاندی اے۔ اوہ اپنی مرضی نال جے کوئی فیصلہ لین دا جتن کرے تے اوہنوں غیرت دے ناں تے قتل کر دتا جاندا اے۔ احسان صادق دے آکھن موجب:

”پہلے غیرت کے نام عورتوں کے کیے جانے والے قتل کو معمولی سمجھا جاتا تھا اور قانونی اعتبار سے دیت کی رقم ادا کر دی جاتی اور قتل معاف کروا لیا جاتا۔ موجودہ قانون کی روشنی میں غیرت کے نام پر قتل کو 302 کی دفعہ کے تحت قاتل کو سزائے موت کی سزا مقرر کی گئی۔“ (4)

پنجاب وچ پنڈاں تھواواں تے ایس روایت دیاں جڑاں پیڈیاں نیں پر قانون وچ ایہدی کوئی تھاں نہیں۔ وئی ورگیاں رجعتاں بھریاں روایتاں دا شکار زنانیاں نوں ایہہ قانون تحفظ فراہم کردا اے۔ کئی واری پرانے چلدے ہوئے لڑائی جھگڑیاں نوں مُکاوون لئی صلح دے بدلے وچ زنانی نوں دے دتا جاندا اسی پر تعزیرات پاکستان 1860 دی دفعہ ایس روایت دی نفی کردی اے۔ دفعہ A-310 دے مطابق جے کوئی بندہ کسے زنانی نوں صلح دے بدلے وچ دیوے گاتے اجیہا عمل کرن والے نوں گھٹو گھٹ تن سال دی سزاتے ودھ توں ودھ ست سال تیکر دی سزادتی جاوے گی۔ ایس توں اوڈیچ لکھ روپے تیکر دا جرمانہ وی ہو سکدا اے۔ زیادتی یاں عصمت دری یاں گھروں باہر پیش آون والے مسئلیاں دی صورت وچ ماہر قانون فائزہ فاروق آکھدیاں نیں:

”گھروں باہر عوامی تھاواں تے سوانیاں نوں ہر اسان کرن دے حوالے نال قانون تے نیں پر ایہناں بارے آگاہی نہیں ہوندی۔ سوانیاں نوں علم نہیں ہوند اکہ اوہناں دے نال کجھ ہوند اے تے اوہناں نوں کیہ کرنا چاہیدا اے۔“ (5)

509 دی دفعہ دے مطابق جے کوئی بندہ کسے وی سوانی نوں حرفاں نال یاں اپنے رویے نال بے توقیر کردا اے تے ایس پاروں او نہوں تن سال دی سزا، یا جرمانہ یاں فیر دونوں ہو سکدے نیں۔ جد کہ پاکستان وچ سوانیاں دے قانون وچ قانون دی

دفعہ 496 سی دے تحت کوئی مرد کسے سوانی تے جھوٹا الزام یاں تہمت لاند اے اوہدا جرمانہ پنج سال دی قید اے۔ اسلام دے مطابق زنانیاں دے حقوق وی مرداں دے برابر ای نیں۔ ارشاد خداوندی اے:

”مورتوں کے لئے بھی ویسے ہی حقوق ہیں جیسے مردوں کے۔“ (6)

آبادی دے لحاظ نال پنجاب پاکستان داسب توں وڈا صوبہ اے۔ پنجابی تہذیب تے ثقافت وچ رشتیاں دے احترام دے نال نال شرم و حیا، غیرت تے جی داری ورگی شاندار قدراں پائیاں جاندیاں نیں۔ پنجاب دے وسیبی رنگ وچ ہمیش زنانیاں دی محنت، قربانی تے خدمتاں دا جو گداں رہیا اے۔ زنانی اپنے حق دے حوالے نال وی ہمیش قربانی دیندی رہی اے۔ کدی اپنے بھرا لئی کدی اپنے خاوند لئی تے کدی اولاد لئی۔ ایہہ ساریاں ہمتاں پنجاب دی مضبوط زنانیاں دی فطرت دا حصہ رہیاں نیں۔ پنجاب دی زنانی نے اپنی رت دی قربانی لازمی دتی اے پر پنجاب دی زنانی نے اپنی رت دی قربانی لازمی دتی اے پر سماج وچ زنانی دی گل نوں مننا تے دور اونہوں سُننا وی پسند نہیں کیتا جاند۔ پنجاب وچ زنانی ساری حیاتی گھراں وچ ہوون والے ظلم تے جبر نوں برداشت کردی رہی اے۔ ایس حوالے نال شہلا نگار لکھدیاں نیں:

”سماج وچ ثقافتی تے روایتی اعتبار نال زنانیاں دی اہمیت گھٹ رہی اے۔ سماجی تے

معاشرتی نظام وچ اونہوں مرداں اُتے انحصار کرنا پیندا اے۔“ (7)

زنانیاں وی اک مکمل قانونی حیثیت دی رکھدی اے۔ اوہدی گواہی اوہدی رائے نوں سماجی سطح تے قانونی سطح تے مذہبی سطح تے اک مقام حاصل اے۔ پاکستان دے قانون وچ سوانی دی شہادت وی معتبر اے۔ حدود قوانین وچ ساریاں سزاواں سوانیاں توں اڈ جرم کرن والے مرداں تے وی برابر لاگو نیں۔ ایس حوالے نال سوانیاں دی گواہی دا حق تے پاکستان دے حدود قوانین آکھدے نیں:

” حدود قوانین وچ ساریاں سزاواں سوانیاں توں اڈ جرم کرن والے مرداں تے وی

برابر لاگو ہوندیاں نیں۔“ (8)

پدر سری نظام دے تحت سوانیاں دا کردار محدود ہوند اے۔ پنجاب وچ سگوں کجھ روایتی سماجاں وچ اک مرد نوں اپنی سدھر تے اپنی شریک حیات نوں جسمانی طور تے پٹنا اپنا حق سمجھدا اے۔ تعلیم دی گھاٹ پاروں تے پدر سری نظام پاروں کجھ معاملات وچ خود سوانیاں خاص طور تے سس تے نوہنہ دے سلسلے وچ پدر سری تے گھریلو زیادتی نوں ہمیشہ برقرار رکھدیاں نیں۔ سوانیاں توں توقع کمیتی جاندی اے کہ اوہ گھریلو ملازم بن کے کلیدی گھریلو فرائض سرانجام دیون۔ سوانیاں دے خلاف تشدد، خاص

طور تے قریبی سوانیاں تے تشدد تے جنسی تشدد، سوانیاں دے انسانی حقوق دی خلاف ورزی اے۔ ایس حوالے نال پاکستان دے آئین دے 1973ء دے آرٹیکل 25 وچ آکھیا گیا اے:

”قانون دے سامنے سارے شہری برابر نہیں تے اوہ قانون دے برابری دے تحفظ دے حقدار نہیں۔ جنسی تعلقات دی بنیاد تے کوئی وی امتیازی سلوک نہیں ہووے گا۔“ (9)

زنانیاں دی سماجی، معاشی تے سیاسی حیثیت نوں چنگا بنان لئی قانونی تحفظاتی نظام بارے جانکاری ات ضروری اے۔ ایہہ تحفظاتی حقوق زنانی دے صنفی امتیاز، گھریلو تشدد، تعلیم، صحت، روزگار ورگے مسائل دے حل کرن وچ اپنا اہم کردار ادا کر دے نیں۔ سماج وچ زنانی دی حیثیت بڑی ضروری اے۔ کوئی وی سماج اوس ویلے تیکر ترقی نہیں کردا جدوں تیکر اوہدے وچ رہن والی زنانی کمزور تے مالی اعتبار نال بے یار و مددگار ہووے گی۔ پنجاب دے وسیب وچ اک سوانی دا وڈا مسئلہ تحفظ دا ہوندا اے۔ اوہ بھانویں قانونی تحفظ ہووے یا فیر مذہبی آزادی ہووے۔ زنانیاں لئی ایہہ تحفظاتی قوانین دا ہوننا ات ضروری اے۔

ماں پیو دے رخصت ہونداں ای زنانیاں دے مسائل وچ اضافہ ہو جاندا اے۔ سوانیاں نوں سب توں وڈا مسئلہ مالی حالات دا خراب ہونا ہوندا اے پر سماجی تھیں تے جدوں کوئی زنانی کم کرن لئی نکدی اے تاں کم کرن دی تھیں تے اونہوں بڑے مسائل پیش آوندے نیں۔ ایہناں قوانین دی موجودگی زنانیاں نوں تحفظ فراہم کر دے نیں۔ معاشی اعتبار نال بے زنانی غریب ہووے تاں بے شمار مسئلے درپیش ہوندے نیں۔ جے کر اوہ امیر ہووے تاں سماج دارویہ تاں وی اک زنانی لئی مسائل پیدا کر دالے۔ ایس حوالے نال امجد علی لکھدے نیں:

موجودہ سماج وچ ظلم و جبر دے خاتمے لئی مادری نظام نوں ضروری سمجھدے نیں۔ (10)

زنانیاں نوں اوہناں دا حق دینا دراصل تہذیب نوں حق دین دے مترادف اے۔ جیویں زنانی اپنے حقوق دے حوالے نال مضبوط ہو جاوے گی۔ تاں سماج اپنے آپ شائستہ تے پختہ ہوندا جاوے گا۔ ماضی وچ سوانیاں نوں سماجی، سیاسی تے معاشی برائیاں دی جڑ سمجھیا جاندا سی۔ ایس پاروں سوانیاں ایہناں دقینوسی تصورات توں بڑی متاثر ہوندی رہی اے۔ پر جدید دور وچ زنانیاں لئی بنائے قوانین اوہناں لئی اک ڈھال داکم کر دے نیں۔ پنجاب دے وسیب وچ زنانیاں دے حوالے نال بہادری دے قصے وی مشہور رہے نیں۔ ایس کر کے پنجاب دی زنانی نے ہمیشہ جرأت تے ہمت توں کم لیا اے۔ بھانویں گھرنوں بچاؤں داکم ہووے یا فیر مرد دے تشدد نوں برداشت کرنا ہووے۔ پنجاب دی زنانی نے اپنی رت دی قربانی لازمی دتی اے۔

دو جے پاسے پنجاب دی ترقی تے پنجاب دی ثقافتی وسیب دی مضبوطی وچ پنجاب دی زنانی دا بڑا ہتھ رہیا اے۔ پنجاب دے اتہاس وچ زنانی مرداں دے برابر کھلوٹی وکھالی دیندی اے جس پاروں زنانیاں نوں ایہہ لایہ لایہ ہو گیا کہ اوہناں دیاں لوڑاں ول خاص دھیان دتا گیا۔

انج اسیں آکھ سکے آں کہ پنجاب وسیب وچ سوانیاں نوں حیاتی دے وکھو وکھ پکھاں وچ ڈھیر مسئلیاں دا سامنا کرنا پیندا اے۔ گھرو کی مسئلیاں توں اڈ سوانیاں نوں گھروں باہر وی ڈھیر مسئلے درپیش نیں۔ قانون دے مطابق سوانیاں نوں حقوق دتے گئے نیں پر لاعلمی پاروں انہاں قوانین بارے سوانیاں نوں آگاہی نہیں اے۔ ایہہ اک وڈا کارن سوانیاں دا ان پڑھ ہونا اے۔ لوڑاں گل دی اے کہ پنڈاں توں اڈ شہراں وچ وی سوانیاں نوں اوہناں دے حقوق بارے جانکاری دتی جاوے تاں جے اوہ معاشرے دا اہم فرد بن سکن۔

حوالے

1. Khalid Alvi, Dr., Islam Ka Moasharti Nizam, Lahore: Alfaisal Nashran o Tajram Kutab, 2009, P.15
2. The Punjab Enforcement of Women Property Right Act, 2021
3. The Punjab Women Protection Authority Act. 2017
4. Ehsan Sidique, Khawatin Per Tashadud, (Police Ka Kirdar, Aik Rehnuma Kitab), Islamabad, Muqtadra Qumi Zuban, 2004, P.14
5. Galbat, Faiza Farooq Advocate Highcourt (Mahir-e-Qanun), 20 September, 2025
6. Ghulam Ahmad Pervaiz, Qurani Qawanin-o-Iqdar, Lahore: Idara Taloe Islam, Year Not, P.20/21
7. Shehla Nigar, Pakistani Punjabi Novel Wich Zamanian de Maslian da Imrani Mutalia, Lahore: Zarsha Publisher, 2015, P.94/95
8. Low, 25 Bars Ka Hadod Ordinance, 2007, P.1296
9. Ain Pakistan 1973 Article, 25
10. Aric Fram, Mutarjum; Amjad Ali Bhatti, Nea Insan Aur Nea Samaj, Lahore: Book Home, 2007, P.167